

A kisbányi cigányság helynévismerete*

1. Bevezetés. Az írás A kisbányi magyarság helynévismerete (2017a) és a Kisbány. Egy aprófalú belterületi helynevei és mentális településmorfológiája (2017b) című munkáim folytatásának tekinthető. A három tanulmány – amellet, hogy kiegészíti egymást – ugyanazokból a névszociológiai jellegű felvetésekből indul ki. A beszélőközösségek szemszögéből elsősorban a következő kérdésekre igyekeznek választ találni: 1. Mi jellemzi a vizsgált csoportok helynévismeretét és helynévhasználatát? 2. Az adatközlők beszédében hogyan elevenedik meg a közvetlen környezet, a szülőfalú mint tér? 3. A társadalomban elfoglalt hely hogyan hat a különböző csoportok helynévismeretére és helynévhasználatára? A helynevek kapcsán pedig a következő kérdések merülnek fel: 1. Milyen tényezők befolyásolják bizonyos helyneveknek az alap-, illetve peremnévkincshez való tartozását? 2. Bizonyos szociológiai jelenségek hatására milyen helynévadási minták jelennek meg?

Ez a tanulmány elsősorban a kisbányi cigányok helynévismeretével és helynévhasználatával foglalkozik. Az eredményeket és a hozzájuk tartozó magyarázatokat azonban végigkíséri a kisbányi magyarokkal végzett felméréssel való összevetés. Véleményem szerint a két kutatás párhuzamba állítása mind a vizsgált közösségek, mind a vizsgált helynevek tekintetében mélyebb következtetések levonásához és egy teljesebb kép megrajzolásához vezethet.

2. Kisbány és a kisbányi cigányság. Kisbány¹ (rom. Băbești) Szatmár megyei aprófalú, Románia északnyugati részén, az ukrain és a magyarországi határ szomszédságában található. A Partium és a történelmi Ugocsa vármegye része, mely közigazgatásilag Halmi községhez (rom. Comuna Halmeu) tartozik. Összterülete 1240 hektár (SzMH. 2008: 345), a belterülete pedig mindössze egyetlen utcából áll. A lakosság száma a 2011-es népszámlálási adatok szerint 417 fő (ISPMN. 2011). Ezen belül három etnikai csoportot találunk. Két, nagyjából azonos lélekszámú (mintegy 200-200 főből álló) magyar anyanyelvűt (egy magyar reformátust és egy cigány² római katolikus), valamint egy néhány főből álló román nemzetiségű ortodox családot. A két nagyobb lélekszámú közösség nem pusztán etnikai, felekezeti, hanem területi szempontból is elkülönül egymástól, ugyanis a falu két jól elhatárolható részén élnek, szegregálódnak: a magyarok főként a falu régebben beépített oldalán, a cigányok pedig ennek folytatásában, az előzőhöz

* Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült, az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében.

¹ A továbbiakban: *Kisbány* vagy – ahogyan a helyiek említik – *Bány*.

² A tanulmányban tudatosan kerülöm a *roma* kifejezést, a kisbányi lakosság ugyanis – mind a cigány közösség tagjai, mind a magyar közösségé – az érintett népcsoport megnevezésére ezt a lexémát soha nem használja.

képest gyengébb infrastrukturális adottságú, újabban beépített részen laknak. A település egyetlen román családja a magyarok által lakott területen él.

Tanulmányom fókuszában a településnek a *Cigánysor* és a *Szusán* nevű részén élő lakossága áll. A vizsgálat elején az itteniek etnikai értelemben vett besorolása több kérdést is felvetett. A megkérdezettek egy része felvállalta a cigány identitást, többen azonban nem sorolták magukat ebbe a csoportba. Egyes, kirívóbb esetekben az adatközlők magát az etnikai hovatartozásra vonatkozó kérdést is bántónak találták. Rövid idő alatt nyilvánvalóvá vált tehát, hogy a téma az itt élőket érzékenyen érinti. Voltak olyanok, akik cigányként, olyanok, akik magyar cigányként, és olyanok is, akik elszegényedett magyarként határozták meg magukat. KEMÉNY ISTVÁN, JANKY BÉLA és LENGYEL GABRIELLA szociológusok arra hívják fel a figyelmet, hogy az ún. cigányfelmérések alkalmával a magyarországi megkérdezettek jelentős hányada vallja magát magyar nemzetiségűnek mindamellett, hogy közben a cigány származását is felvállalja (2004: 44). A 2003-as magyarországi felmérésben például a magyar anyanyelvű cigányok 38,6%-a úgy vallotta magát magyar nemzetiségűnek, hogy közben a cigány származását is elismerte.³ Ugyanakkor az sem teljesen nyilvánvaló, hogy a magukat magyar cigánynak tartó interjúalanyok mire gondolnak a kifejezés használatakor. Úgy tűnik, hogy erre vonatkozóan is többféle értelmezés létezik egyszerre. KEMÉNY, JANKY és LENGYEL szerint „magától értetődően van olyan jelentése, hogy magyar is vagyok meg cigány is, de lehet más jelentése is. A magyar szó használatában szerepet játszik a romungrok »magyar muzsikus cigány« öntudata, a muzsikus cigánynak a magyar társadalomban elfoglalt helyéről és presztízseről alkotott elképzelés, a cigányságon belüli arisztokrácia mítosza, az oláh cigányoktól való különbözőség tudata és hangsúlyozása. Azoknál azonban, akik korábban »tisztnak« magyarok voltak, most pedig magyar cigányok, gondolnunk kell az utóbbi évek keserű tapasztalataira, a megkülönböztetésre, az elkülönítésre, a kirekesztésre. Számukra a magyar cigány önálló nemzetiség, amely különbözik a cigánytól is, a magyartól is.” (KEMÉNY–JANKY–LENGYEL 2004: 44.) Ugyanakkor azt is megjegyzik, hogy a válasz attól is függ, hogy a megkérdezettek mennyire érzik magukat a többségi közösséghez képest integráltak, esetleg kirekesztettek (KEMÉNY–JANKY–LENGYEL 2004: 133).

A fenti idézethez kapcsolódóan a kisbányai cigányok esetében a cigány és a magyar identitás mellett ugyanúgy számolnunk kell a cigány–magyar vagy magyar–cigány kettős identitással. Az önbevallás módszere tehát az én vizsgálatomban is zsákutcának bizonyult. Végül a szociológiai szakirodalomra támaszkodva (KEMÉNY 1976, HAVAS–KEMÉNY 1995, KEMÉNY–JANKY–LENGYEL 2004) úgy döntöttem, hogy a településen élők közül én is azokat tekintem ebbe a népcsoportba tartozó személyeknek, akiket a megfigyeléseim alapján annak véltem, s akiket maga a környezet is annak tartott. Ide tartoznak a cigány származású, a cigány felmenőkkel rendelkező és a félcigány lakosok, de feltételezésem szerint jóval kisebb számban, szinte kiszűrhetetlenül akár azok a nem cigány személyek is, akiknek cigány házastársuk/élettársuk van, s ennek következményeként tisztán cigány környezetben, az ő szokásaik szerint élnek.

Az etnikai kérdés mellett a választott társadalmi csoport közösség volta más szempontból is megkérdőjelezhetőnek tűnik. Tagjai mind a nyelvi, mind a felekezeti és számos egyéb szempontot tekintve homogén egységet képeznek, és a település másik két

³ A Partiumban élő cigányság számáról és az összeírásokkal kapcsolatos módszertani kérdésekről a legutóbb SZILÁGYI FERENC írt részletesen (2016: 49–90).

csoportjától különböznek. Hasonló értékrendszert vallanak, és a hasonló lakásviszonyok között hasonlóképpen élnek mindennapjaikat. Bár akad köztük a többihez képest nagyobb, biztosabb jövedelemmel rendelkező család, ennek a településrésznek a különböző háztartásai között nem fedezhetünk fel nagy egyenlőtlenségeket.

3. A felmérés menete.⁴ Kisbányában ez idáig három, egymással összefüggő interjú kutatást végeztem. 2015 tavaszán húsz adatközlő segítségével az élőnyelvi helynévkincset gyűjtöttem össze. Ezt két névszociológiai felméréssel folytattam: az elsőt 2015 nyarán a magyar, a másodikat pedig 2016 tavaszán a cigány lakosság körében végeztem. Mindkettőnél a településen élők helynévismeretét és kognitív térképezését kutattam. A magyarokkal végzett felmérés további nyolcvan, a cigányokkal végzett kutatás pedig huszonkét adatközlő segítségével valósult meg. Bár ez utóbbi szám az előbbinél lényegesen kevesebbnek tűnik, ezt a munkát is referenciális értékűnek tartom, mivel a magyarhoz hasonlóan a cigány közösség esetében is minden háztartáshoz eljutottam, minden családból legalább egy emberrel beszélgettem.

Az adatközlők az életkoruk alapján, az előző felmérés során felállított életszakaszhatárokat tekintve két nagy csoportba tömörülnek. Kilencen a 21–40 év közötti, szintén kilencen pedig a 41–60 év közötti korosztály képviselői. Egy adatközlő 20 év alatti, hárman pedig 61 év fölöttiek (lásd 1. táblázat).⁵

1. táblázat: Az adatközlők nem és életkor szerinti megoszlása

Generációs csoport	Összesen	Nem	
		Nő	Férfi
20 év alattiak	1	1	–
21 és 40 év közöttiek	9	7	2
41 és 60 év közöttiek	9	8	1
61 év fölöttiek	3	2	1
Összesen	22	18	4

Az életkor szempontjából a következőkben a 21–40, valamint a 41–60 év közöttiek névismeretét elemzem részletesebben. A 20 év alatti és a 61 év fölötti adatközlők válaszait

⁴ A felmérés menetéről és a módszertani problémákról a már említett írásokban (SZILÁGYI-VARGA 2017a, 2017b) részletesen beszámoltam, ezért – az ismétlést elkerülendő – ezeknek a kérdéseknek a mélyebb bemutatásától itt eltekintek.

⁵ A cigány közösség demográfiai összetétele merőben más volt, mint a magyar közösségé. Míg ez utóbbiban minden generációs csoport egyformán képviseltette magát, addig a cigány közösség esetében a hatvan év fölötti korosztály szinte teljesen hiányzott. Csupán három, ebbe a korcsoportba tartozó lakost találtam. Ugyanakkor minden családnak sok kiskorú, gyermek tagja volt. A kisbányai cigányok demográfiai eloszlása érdekes módon ugyanazt szemlélteti kicsiben, mint amit a magyarországi felmérések országosan mutatnak: a gyerekszám sokkal nagyobb a cigányoknál, a 15 éven aluli gyerekek száma kétszer nagyobb, mint a teljes népesség esetében. A 60 évesek és a 60 évnél idősebbek aránya viszont a cigányoknál egyötöde annak a számnak, amit a teljes népesség esetében kapunk (KEMÉNY–JANKY–LENGYEL 2004: 18).

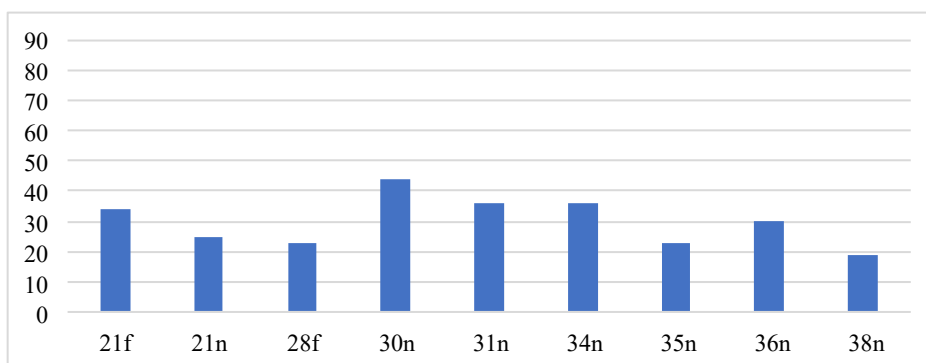
kiegészítésként, a magyarázatok részletesebb kifejtéséhez használok fel. A válaszoknak a nem alapján történő összehasonlítására a felmérésben részt vevő női és férfi adatközlők egyenlőtlen aránya miatt nem fogok kitérni.

A beszélgetéshez a már összegyűjtött helynevek listáját használtam (I. SZILÁGYI-VARGA 2015). Az adatközlőknek a bevezető és a demográfiai jellegű (névre, korra, születési helyre, foglalkozásra stb. vonatkozó) kérdések után arra az eldöntendő kérdésre kellett válaszolniuk, hogy ismerik-e az általam kimondott helyneveket, és meg tudják-e mondani, hogy hol találhatóak a nevek által jelölt objektumok. Az elsődleges célom tehát a lokalizációval társuló, aktív névismeret mérése volt.

4. A helynévismereti vizsgálatok eredményei az életkor tükrében

4.1. A 21–40 év közötti cigány adatközlők helynévismerete. A legkevesebb helynevet a korcsoport legidősebb adatközlője, egy 38 éves nő ismerte. Ő összesen 38 nevet, a névanyag 19%-át tudta lokalizálni. A legtöbb helynevet pedig egy 30 éves nő birtokolta: 88 helynevet, a korpusz 44%-át ismerte aktívan (vö. 1. ábra).

1. ábra: A 21–40 év közöttiek helynévismerete⁶

Azt, hogy a kettejük eltérő helynévismereti tudása pontosan minek köszönhető, nehéz megállapítani. A beszélgetések alapján azt mondhatjuk, hogy ez idáig mindketten ugyanazt az életutat járták be, életvitelük is hasonló. Mindketten kisbányai születésűek, és háztartásbeliként élik a mindennapjaikat. A 30 éves adatközlőm hat, a 38 éves pedig öt osztályt végzett el. Az iskolázottságuk terén tehát ugyanúgy nincs jelentősebb eltérés. Ugyanakkor magához a velem folytatott beszélgetéshez teljesen másképpen álltak hozzá. A 30 éves interjúalany a kikérdezést egyfajta kihívásként fogta fel, amelynek meg akart felelni. Ezzel szemben a 38 éves nő viselkedéséből az szűrődött le, hogy csupán túl akar lenni a találkozáson, és az efféle félhivatalos kommunikáció teljesen idegen neki. Az ő esetében nem csupán a fő téma kérdései, hanem a demográfiai kérdések megválaszolása

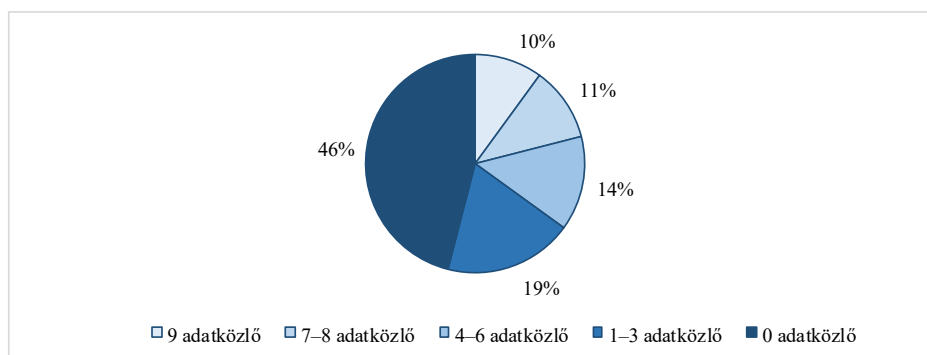
⁶ A vízszintes tengely itt és a további, hasonló témájú grafikonokon az adatközlőket mutatja életkor és nem szerint (n = nő, f = férfi), a függőleges pedig a helynévismeret %-os arányát.

is nehézségekkel járt. A saját születési évét például csak a hivatalos dokumentumok előkeresése után tudta megmondani nekem. Az interjúk ideje alatt a 30 éves, jobb névismerettel rendelkező adatközlő kommunikatívabb volt, nyitottabban állt hozzá a beszélgetéshez. Mert visszakérdezni, és hagyott magának időt a gondolkodásra. Többször is előfordult például, hogy hangosan, szinte állomásról állomásra vezette le előttem az egyes földterületekhez vezető utat. Ezzel szemben a 38 éves, gyengébb névismerettel rendelkező interjúalany szinte mindig rövid válaszokat adott, és nem különösebben fordított időt a gondolkodásra. Véleményem szerint a két eredményt részben a kétféle hozzáállás is befolyásolta.

Mind a kilenc eredményt tekintve azt mondhatjuk, hogy a 21–40 év közöttiek átlagosan 60 helynevet, a helynevek 30%-át ismerték.

A mindenki által ismert belterületi helynevek: *Általános iskola ~ Iskola, Böbest, Bábony ~ Kisbábony, Bolt ~ Vegyesbolt, Buszmegálló 1., Buszmegálló 2., Cigánysor ~ Sor, Iskolaudvar, Központ 2., Kultúr ~ Kultúrotthon ~ Kultúrház, Óvoda, Óvodaudvar, Pompaház 2., Református templom ~ Templom, Temető, Turci út*; külterületi helynevek: *Forduló ~ Bábonyi forduló ~ Terebesi forduló ~ Turci forduló, Csertezán tanyája, Fő út*. Ezek a helynevek a névanyag 10%-át teszik ki. Ezeken kívül a nevek további 11%-a ismert szélesebb körben, 7–8 adatközlő tudta őket lokalizálni. A névanyag 14%-át ismerte 4–6 és 19%-át 1–3 adatközlő. A helynevek 46%-át nem ismerte senki (vö. 2. ábra). A csoport tagjai átlagosan 30 belterületi nevet (a belterületi nevek 62%-át) és 30 külterületi nevet (a külterületi nevek 20%-át) ismertek.

2. ábra: A névismeret megoszlása a névkészlet szempontjából a 21–40 év közötti korcsoportban

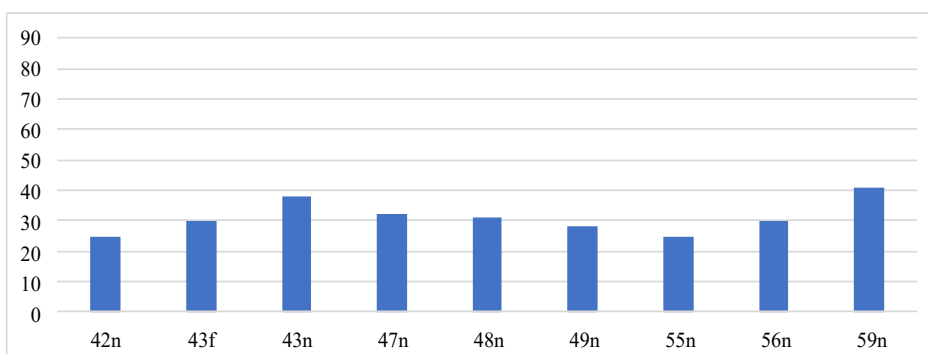

4.2. A 41–60 év közötti cigány adatközlők helynévismerete. Ebben a korcsoportban a legkevesebb helynevet egy 42 és egy 55 éves nő ismerte. Ők 50-50 nevet, a helynevek 25%-át tudták lokalizálni. A legtöbb helynevet ismerő személy a csoport legidősebb adatközlője, egy 59 éves nő volt. Ő 82 nevet, a nevek 41%-át birtokolta (vö. 3. ábra). Mindhárman háztartásbeliek; a 42 éves adatközlő nyolc osztályt, az 55 és az 59 éves négy osztályt végzett el. Az iskolázottság alapján a helynévismeretre vonatkozóan tehát ebben az esetben sem tudunk következtetéseket levonni. A 42 éves adatközlő a másik két megkérdezettel szemben nem kisbányai születésű, 24 éve él a településen. Ennek a

tényezőnek lehet köze a gyengébb helynévismerethez, még akkor is, ha az 55 éves adatközlő tősgyökeres volta ellenére is hasonló névismereti tudással rendelkezett.

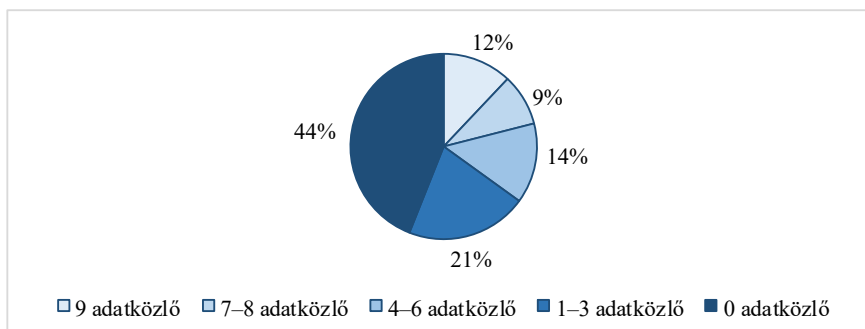
A teljes csoport, a 41–60 év közöttiek átlagosan 62 helynevet, a helynevek 31%-át ismerték.

3. ábra: A 41–60 év közöttiek helynévismerete

A mindenki által ismert belterületi helynevek: *Böbest, Bábony ~ Kisbábony, Bolt ~ Vegyesbolt, Buszmegálló 1., Buszmegálló 2., Cigánysor ~ Sor, Imaház ~ Katolikus imaház, Központ 2., Kultúr ~ Kultúrotthon ~ Kultúrház, Óvoda, Óvodaudvar, Pap ~ Papnál, Pompaház, Református templom ~ Templom, Szuszán, Temető, Turci út*; külterületi helynevek: *Forduló ~ Bábonyi forduló ~ Terebesi forduló ~ Turci forduló, Csertezán tanya, Fő út, Pelesóc ~ Pelesóc-erdő ~ Pelesóc hegye ~ Pelesóc-domb, Surányi dinnyéje, Temető alatt ~ Temetőalja, Terebesi út 3.* Ezek a névanyag 12%-át teszik ki. A helynevek további 9%-a ismert szélesebb körben, 7–8 adatközlő tudta őket lokalizálni. A névanyag további 14%-át ismerte 4–6, 21%-át 1–3 adatközlő. A nevek 44%-át senki nem ismerte (vö. 4. ábra).

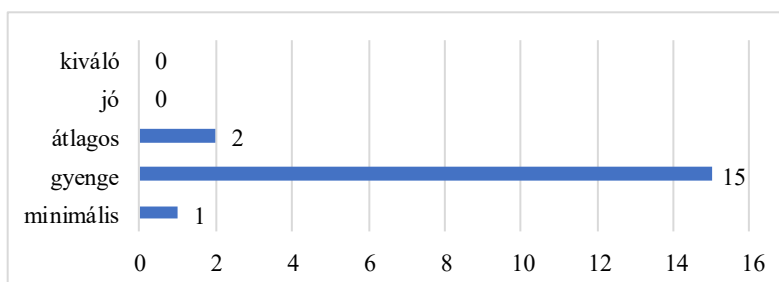
4. ábra: A névismeret megoszlása a névkészlet szempontjából a 41–60 év közötti korcsoportban

A 41–60 év közötti cigányok átlagosan 32 belterületi nevet (a belterületi nevek 67%-a) és 30 külterületi nevet (a külterületi nevek 20%-a) ismertek.

4.3. Névismereti szintek. Ahogyan a kisbányai magyar lakosság helynévismeretét bemutató írásomban (2017a: 96–97) is tettem, a korábbi helynévismereti vizsgálatokra alapozva (vö. GYÖRFFY 2015: 26–28) az adatközlők névismeretét itt is öt kategóriába soroltam. Különbséget tettem a minimális, gyenge, átlagos, jó, és kiváló helynévismerettel rendelkező interjúalanyok között. A 18 adatközlőből minimális, 20% alatti helynévismerettel egy megkérdezett rendelkezett. Gyenge, azaz 21–40% közötti a helynévismerete tizenöt adatközlőnek. Átlagos, azaz 41–60% közötti helynévismerettel két megkérdezett rendelkezett. A vizsgált csoportokban nem találtam egyetlen jó (61–80% közötti) vagy kiváló (81% fölötti) helynévismerettel rendelkező adatközlőt sem (vö. 5. ábra).

5. ábra: Az adatközlők megoszlása a névismeret szintje szerint

A két generációs csoport összetétele között nincs nagy eltérés. Minimális helynévismerettel egy 21–40 év közötti adatközlő rendelkezik. Gyenge helynévismeret szintje egyenlő arányban találtam mindkét csoportban. A fiatal felnőtteknél heten, a középkorúak csoportjában nyolcan voltak. Átlagos helynévismerettel pedig mindkét csoportban egy-egy adatközlő rendelkezett (vö. 2. táblázat).

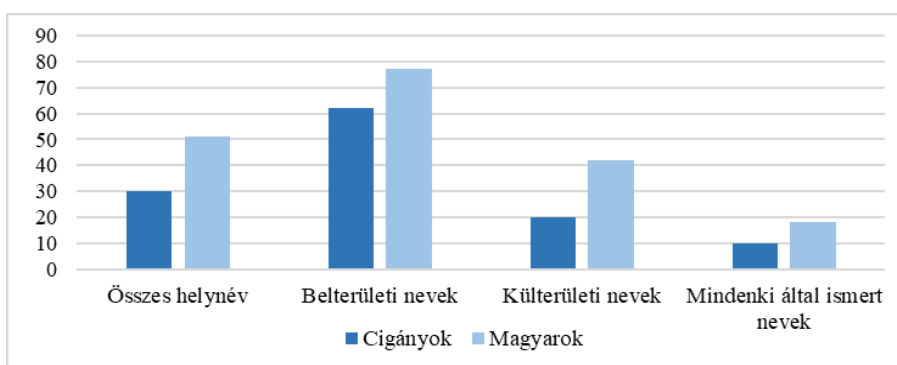
2. táblázat: Az adatközlők névismereti szintje korcsoportok szerint

Névismereti szint	Az adatközlők korcsoportjai és száma	
	21–40 év közöttiek	41–60 év közöttiek
minimális	1	–
gyenge	7	8
átlagos	1	1
jó	–	–
kiváló	–	–

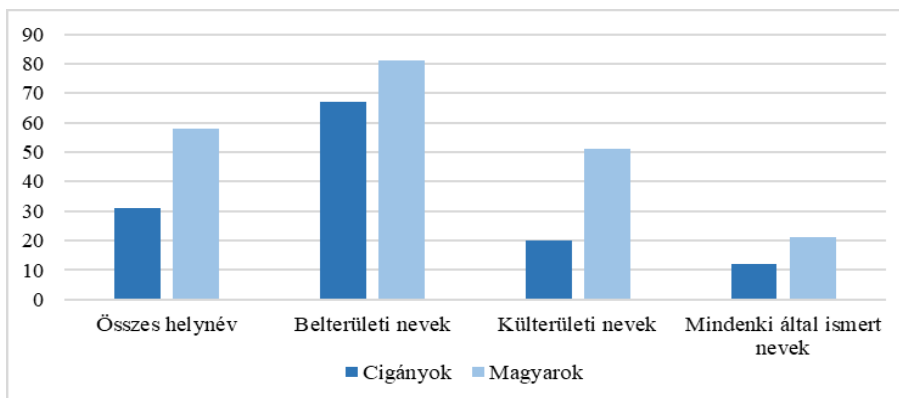
4.4. A cigány és a magyar adatközlők helynévismeretének összevetése. A 21–40 év közötti korcsoportok helynévismeretét összevetve azt mondhatjuk, hogy a magyarok jóval több helynevet ismertek, mint a cigányok. A cigány adatközlők 30%-os átlag

helynévismeretével szemben a hasonló korú magyarok átlagosan a nevek 51%-át ismerték. A különbség nem annyira a belterületi, inkább a külterületi nevek ismeretéből adódik. A cigány csoport ugyanis az előbbinek átlagosan a 62%-át, az utóbbinak pedig a 20%-át, a magyar csoport pedig az előbbinek a 77%-át, az utóbbinak pedig a 42%-át ismerte. Ehhez még az is hozzáadódik, hogy a mindenki által ismert nevek a cigány közösség esetében a nevek 10%-át, a magyar közösség esetében pedig a nevek 18%-át tették ki (vö. 6. ábra).

6. ábra: A 21–40 év közötti cigány és magyar adatközlők átlagos helynévismeretének összehasonlítása

7. ábra: A 41–60 év közötti cigány és magyar adatközlők átlagos helynévismeretének összehasonlítása

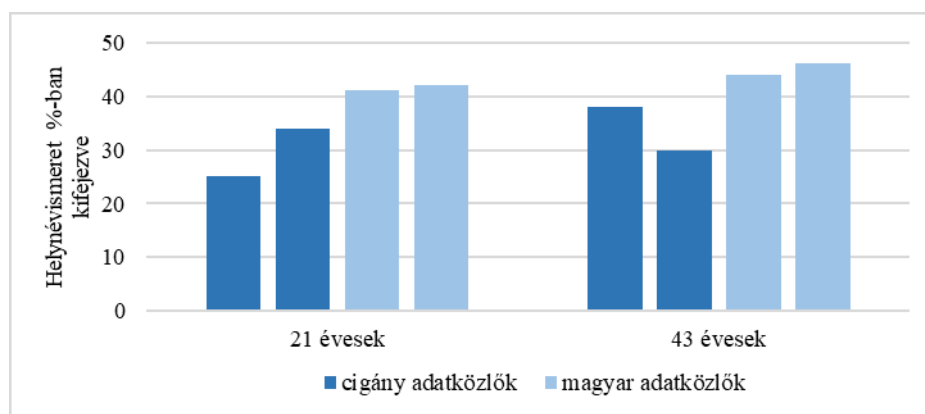
A 41–60 év közötti csoportok esetében hasonló eltérésekre figyelhetünk fel, mint a 21–40 év közöttiekénél (vö. 7. ábra). A cigány adatközlők 31%-os átlagos helynévismerettel rendelkeznek. Ugyanabban a generációs csoportban a magyarok átlagosan a nevek 58%-át ismerik. A cigány adatközlők a belterületi helynevek 67%-át, a külterületi

helyneveknek pedig a 20%-át tudták lokalizálni. Ezzel szemben a magyar adatközlők a belterületi nevek 81%-át és a külterületi nevek 51%-át ismerték. A mindenki által ismert nevek a cigányoknál a névanyag 12%-át, a magyaroknál a 21%-át tették ki.

A mindenki által ismert nevek más szempontból is árulkodóak: bizonyos értelemben a két közösség egymáshoz való viszonyára is utalnak. A cigány adatközlők válaszainak esetében ezen a listán a település *Cigánysor* nevű részének építménynevei sokkal határozottabban képviseltetik magukat, mint a magyar adatközlők válaszai esetében. A romáknál a Cigánysorhoz köthető *Buszmegálló 2.*, az *Imaház ~ Katolikus imaház* és a *Pompa-ház 2.* is megjelenik, a magyar adatközlőknél nem. A magyarok egy részének nem is volt tudomása a fent megnevezett objektumokról. Az, hogy a magyar közösség tagjai a településnek ezt a részét nem látogatják, és hogy a cigánysággal csak korlátozott kapcsolatot tartanak fent, a helynévismeretükben is megmutatkozik. Ez egyébként fordítva is igaz. A cigány adatközlők egy része a település magyarlakta területeinek helyneveit nem ismeri.

Ha az egyazon korú adatközlők névismeretét hasonlítjuk össze, a fentiekhez hasonló különbségeket figyelhetünk meg. A kutatásban két 21 éves cigány (egy nő és egy férfi), illetve két 21 éves magyar férfi adatközlő is részt vett. A 21 éves cigány nő a helynevek 25%-át, a férfi a helynevek 34%-át ismerte. Az ugyanilyen korú magyar férfiak közül az egyik a helynevek 41%-át, a másik pedig a helynevek 42%-át birtokolta. A 41–60 év közöttiek csoportjában két-két 43 éves interjúalanyom volt: egy-egy cigány férfi és nő, valamint két magyar nő. A 43 éves cigány nő a helynevek 38%-át, a férfi pedig a 30%-át tudta lokalizálni. A magyar nők egyike a nevek 44%-át, a másik pedig a nevek 46%-át tudta elhelyezni (vö. 8. ábra).

8. ábra: A 21 és 43 éves adatközlők helynévismerete

4.5. A különböző társadalmi csoportok és a helynévismeret. Korábbi írásomban (SZILÁGYI-VARGA 2017a) többek között azt igazoltam, hogy a Kisbányában élő földművelő magyarok többsége jól ismeri a szülőfaluját és az ahhoz tartozó helyneveket. A 80 megkérdezettnek nem egészen a fele átlagos, 41–60% közötti, kicsivel több, mint a negyede pedig jó, 61–80% közötti helynévismerettel rendelkezett. Ugyanakkor volt köztük

két kiváló, 81% fölötti helynévismerettel büszkélkedő adatközlő is. Ebben a csoportban is voltak minimális, valamint gyenge helynévismerők, de az ebbe a kategóriába tartozó adatközlők túlnyomó többsége a 20 év alattiak, a gyerekek köréből került ki. A magyarok helynévismereti tudása elsősorban annak köszönhető, hogy a település külterületén mindannyian rendelkeznek saját földekkel. A legtöbb magyar családnak egyszerre több helyen is van szántóföldje, mivel náluk a zöldség- és gyümölcsstermesztésből származó kereset jelenti ma is a fő megélhetési forrást.

Ha sorra vesszük mind a 18 cigány adatközlő eredményét, azt látjuk, hogy ez az adatsor meglehetősen kiegyenlített. Az idősebbek a 31%-os átlagos helynévismeretükkel nem ismernek sokkal több helynevet, mint a 30%-os átlagos helynévismerettel rendelkező fiatalabbak. Jobban leegyszerűsítve akár azt is mondhatnánk, hogy a magyarok által használt élőnyelvi külterületi helynevek többségét a két cigány csoport szinte egyformán nem ismeri. Ugyanakkor – egyetlen példától eltekintve⁷ – saját maguk által adott helynevek sincsenek. A jelenség hátterében több nyelven kívüli tényezőt is találunk. A beszélgetésekből az is kiderült, hogy a település magyar lakosságával szemben a kisbányai cigányság a földműveléssel csak jóval később kezdett el foglalkozni, s ez a tevékenység a többségüknél a mai napig is csak a saját felhasználást szolgáló, háztáji növénytermesztésben merül ki. Náluk az alkalmi munkák (pl. kőművesmunka, napszám stb.) vállalásának van nagyobb hagyománya. Ehhez az is hozzájárul, hogy a legtöbb család sokáig nem is rendelkezett saját földdel. A háztartások többsége ma is nagyjából azonos forgatókönyv szerint működik. A férfiak az aktív keresők, míg a nők, az alkalmi mezőgazdasági munkákat leszámítva, nincsenek foglalkoztatva. Ezt az is bizonyítja, hogy a felmérés ideje alatt, a délelőtti és a kora délutáni órákban, szinte csak nőket és gyermekeket találtam a település cigányok által lakott részén. Az asszonyok szinte kivétel nélkül mind „kászniák”-nak,⁸ háztartásbelinek vallották magukat. Ezzel szemben a férfiak kőművesként vagy a szomszédos farmok valamelyikén dolgoznak, többnyire fizikai munkát végeznek. Ugyanakkor viszonylag új keletű jelenség, hogy néhány család egy ideje külföldön is vállal idénymunkákat. A kereseti lehetőségek esetleges jellegét az adatközlőktől származó idézetek jól szemléltetik. A 43 éves férfi adatközlőm a foglalkozásra vonatkozó kérdéssel kapcsolatosan a következőképpen fogalmazott: „Én kőműves vagyok. Ide-oda megyek, ahova fűj a szél.” Egy másik, 28 éves férfi pedig ilyenformán: „Hát, foglalkozásomnak több minden, ahol lehetséges menni dőugozni. [...] Hát, amúgy, na, inkább konztrukciói munkát.”

A magyar családok értékesítésre szánt növénytermesztésből, a cigányságéhoz képest jóval nagyobb volumenű mezőgazdálkodásból élnek. Ennek a közösségnek minden öröme és bánata, sikere és kudarca a mezőgazdálkodásból, a földművelésből fakad. Ennek

⁷ Néhány adatközlőm a *Szuszán* nevű utcát *Virág utca*-nak nevezte. A kikérdezések során azonban hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az utóbbi nem széles körben ismert név. A megkérdezettek közül többen még csak hallomásból sem ismerték. Véleményem szerint afféle utcanévszépítési szándék húzódik meg a név megjelenése mögött. A *Szuszán* név egyébként a román *Susan* helynév átvétele. A kifejezés valószínűleg a *sus* 'fel, fenn' tő és az *-an* helynévképző összetétele, és a magyar *Felszeg* helynévnek feleltethető meg. A szomszédos Turc településen szintén találunk egy *Susan* nevű utcát, a névválasztást ez is befolyásolhatta.

⁸ A *háztartásbeli* kifejezés román nyelvű változatának (*casnică* 'háztartásbeli') használata arra utalhat, hogy erről a témáról csak a hivatali, a román nyelvű ügyintézés során szoktak beszélni.

megfelelően náluk a beszélgetések is szinte mindig a külterületi munkával kapcsolatos élményekről szólnak. Ők a helyneveket folyamatosan hallják és tanulják egymástól.

Ezzel szemben a cigányok az érintett kifejezésekkel szinte csak akkor találkozhatnak, amikor a magyar közösség valamely családjánál vállalnak napszámot. Erre viszont jóformán csak a szezonális foglalkoztatottság során van komolyabb lehetőség. A cigányok esetében a külterületi termelést illetően nincs akkora érzelmi érintettség sem, mint a magyaroknál, mivel a legtöbb esetben nem a saját földjükön dolgoznak, a napszám után járó összeget pedig akkor is megkapják, ha a termés gyengébb minőségű, vagy ha alacsonyabb az ára. Ezekből a különbségekből fakadóan a cigányság számára nem ugyanazt jelentik az érintett helyek, mint a magyarság számára. Ezzel összefüggően pedig nincsenek rákényszerítve arra, hogy a külterületi helynevek többségét elsajátítsák.

A helynevek ismeretét illetően természetesen egyaránt találunk a közösségek egészére érvényes, tendenciaszerű jelenségeket, és olyan tényezőket is, amelyek csupán egyes emberek, családok esetében állnak fenn. A *Csertezán tanyája* nevet például azért ismerte valamennyi cigány megkérdezett, mert a közösségükhöz tartozó férfiak gyakran ezen a mezőgazdasági telepen kapnak munkát. A *Brime ~ Brimé* helynév viszont csak néhány cigány megkérdezett számára volt ismerős, ahogyan a magyar adatközlők többsége sem ismerte a kifejezést. Nagy meglepetésemre az egyik ötvenes cigány adatközlőm gondolkodás nélkül és viszonylag pontosan meg tudta határozni, hogy hol található a névhez kapcsolható földterület. Mint kiderült, régebben csordásként dolgozott, az állatokat pedig erre a – ma már a bányaiak többsége számára ismeretlen – területre hajtotta ki.

5. Összegzés. Írásomban két külön nemzetiség, de egy anyanyelvi csoport tagjainak helynévismeretét vettem össze a közösségek szociológiai jellemzőinek szempontjából. Mind a cigány, mind a magyar felmérésből azt olvashatjuk ki, hogy a helynévismeret foka elsősorban olyan, egymáshoz szorosan kapcsolódó nyelven kívüli tényezők függvénye, mint a társadalomban elfoglalt hely, az etnikai-vallási hovatartozás, a foglalkozás stb. Ennek megfelelően az egyazon településen élő társadalmi csoportok helynévismerete teljesen eltérő lehet.

A tanulmány középpontjában álló cigány közösség tagjai azért ismernek kevés külterületi helynevet, mert az életvitelük, a munkájuk nem követeli meg tőlük azt, hogy tisztában legyenek ezekkel a kifejezésekkel. A mindennapi kommunikációban egyszerűen nincs szükségük rájuk. Ugyanakkor mivel az elődeik sem használták ezeket a szavakat, nem is volt kitől átvenniük őket. A magyarok a külterületi helynevek többségét azért sajátították el, mert ezek a nyelvi jelek a földművelő életmód szerves részét képezik. Erre az is rátevéődik, hogy a környezetüktől már gyermekkoruktól fogva hallják őket. A helynevek bizonyos értelemben az örökségük részét is képezik, a használatukkal ugyanazt a hagyományt viszik és adják tovább, amit az elődeiknél is láttak.

Hivatkozott irodalom

GYÓRFFY ERZSÉBET 2015. A helynévismeretről. *Magyar Nyelvjárások* 53: 5–33.

HAVAS GÁBOR – KEMÉNY ISTVÁN 1995. A magyarországi romákról. *Szociológiai Szemle* 3: 3–20.

- ISPMN. = Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet honlapja. http://www.ispmn.gov.ro/maps/county/137764_sm_mixed2011_roma (2017. 04. 22.)
- KEMÉNY ISTVÁN szerk. 1976. *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásról*. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest.
- KEMÉNY ISTVÁN – JANKY BÉLA – LENGYEL GABRIELLA 2004. *A magyarországi cigányság 1971–2003*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- SZILÁGYI FERENC 2016. Roma népesség a partiumi határmegyékben (Bihar, Szatmár). In: SZILÁGYI FERENC – PÉNZES JÁNOS szerk., *Roma népesség Magyarország északkeleti határtérségében*. Partium Kiadó, Nagyvárad. 49–90.
- SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA 2015. A romániai Kisbábony helynevei. *Magyar Nyelvjárások* 53: 156–186.
- SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA 2017a. A kisbábonyi magyarság helynévismerete. *Magyar Nyelvjárások* 55: 75–109.
- SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA 2017b. Kisbábony. Egy aprófalu belterületi helynevei és mentális településmorfológiája. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 13: 171–191.
- SzMH. = BURA LÁSZLÓ 2008. *Szatmár megye helynevei (földrajzi nevei)* 1–2. Státus Kiadó, Csík-szereda. 345–349.

SZILÁGYI-VARGA ZSUZSA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3686-4455>

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

ZSUZSA SZILÁGYI-VARGA, Knowledge of place names in the Roma community of Kisbábony (Băbești, Romania)

The paper focusing on the field of name sociology can be seen as a continuation of the author's previous works. The previously published studies deal with the knowledge of place names in the Hungarian population in Kisbábony (Băbești, Romania) and the cognitive mapping by the communities living there. The present paper primarily focuses on the knowledge of place name in the Roma community of Kisbábony. The findings rely on interview-based research the author conducted in the village. After characterizing the sociological features of the target group, questions regarding what percentage of the Hungarian toponymicon of the settlement is known in the local native Hungarian-speaking Roma community and on which factors the results depend are answered. The second part of the paper compares the knowledge of place names in the Roma and the Hungarian ethnic groups. In light of the collected and analysed data, it can be concluded that the knowledge of place names in the various social groups which live in the same settlement can be entirely different depending on certain extralinguistic factors.